

kakšnih načelih jezik presoja prvine, da postanejo sprejemljive ali nesprejemljive zanj. Konkreten zgled: potrebno bi bilo ugotoviti, katere glasovne skupine, glasovne zveze so v slovenščini »normalne«, torej v skladu z jezikovno normo, in katere niso*. Če bi dognali to, bi imeli tudi merilo za obravnavanje tujih prvin. Mislim namreč, da so tu razlogi, zakaj slovenščina ni mogla sprejeti v knjižni jezik cele vrste tako imenovanih barbarizmov, besed, narejenih iz nemščine, ki so se uporabljale (in se mnoge še vedno uporabljajo) v pogovornem jeziku. Ker niso bile narejene po glasovnih zakonitostih, veljavnih za slovenščino, niso v skladu z našo jezikovno normo. Z istimi merili bi bilo treba obravnavati številne nove besede, ki v slovenščino ne silijo več iz nemščine, temveč predvsem iz angleščine in morda še katerega sodobnega jezika.

Najbrž pa si tudi tu ne smemo obetati naglih uspehov in enotnih pogledov. Prav spoznanje, da pri jezikovni normi tudi vrednotimo, nam daje vedeti, da utegne ugotovljeno jezikovno stanje še zmeraj biti temelj različnim normativnim pogledom. Pri presojanju, kako naj pišemo in kako naj izgovarjamo tuje besede, prevzete v slovenščino, je recimo treba upoštevati več meril, ki se ne ujemajo vsa med seboj. Naše stališče je naposled odvisno od tega, kateremu izmed teh meril dajemo prednost. — Če se naslonim na prej citirano misel Paula Trosta, najbrž lahko rečem, da vprašanja o jezikovni pravilnosti nikoli ne bodo do kraja rešena.

Bogo Jakopič

Zavod za usposabljanje slušno
in govorno prizadetih v Ljubljani

RABA IN POMEN NEKATERIH IZRAZOV V OBRAVNAVANJU SLUŠNE IN GOVORNE PRIZADETOSTI

Znano je, da je terminologija v zvezi z gluhoto in nemostjo nastajala nekako sočasno z razvojem človeškega govora pri starih kulturnih narodih, ki so spoznali lepoto človekove besede in zasledili napake pri sobesednikih, ki so bili slušno ali govorno prizadeti. Veliko izrazja, ki zadeva skrbstvo za gluhe v preteklosti, sta zbrala med nekaterimi drugimi znanstvenika E. Walther (Geschichte des Taubstummen Bildungswesens, Leipzig 1882) in P. Schumann (Geschichte des Taubstummenwesens, Frankfurt 1940). Tako najdemo izraze za gluhoto pri Egipčanih, Židih, Grkih, Špartancih in Rimljanih.

Rimsko pravo je uvrščalo gluhe med umobolne in idiote ter celo uporabljalo zanje izraza »furiosus mutusque« (»podivjani in nemi«) kar seveda ni imelo ugodnih posledic za gluhe v javnem življenju. — Justinianov zakonik (Codex Justiniani) jih sicer ne enači z umobolnimi, vendar jih nima za enakovredne

* Ko sem pisal to predavanje, še ni bila objavljena razprava dr. J. Toporišiča: Stalna vrednost glasovnih ... itn. variant slovenskega knjižnega jezika, SRL 1973/2, ki obravnava to območje.

državljanke. — Srednjeveška zapisa *Sachsenspiegel* in *Schwabenspiegel* še vedno primerjata gluhe z duševno bolnimi, saj se tod skriva le srednjeveškim razmeram prilagojeno rimsko pravo. Ta miselnost je segala še daleč v novi vek in ne moremo mimo resnice, da ima beseda »mutast« še danes v govornem jeziku peiorativen prizvok.

Bolj zanimivo pa je pogledati, kako so se posamezne besede uporabljale. Že v Bibliji najdemo na nekaterih mestih, ki poročajo o življenju in delu gluhih, značilna strokovna poimenovanja. Beseda *gluh* je v hebrejščini nastala iz glagola, ki označuje gluhotu in nemost, beseda *nem* pa je izpeljana iz drugega glagola. V hebrejščini je *gluh* človek tak, ki ne sliši, *gluhonem* pa je tisti, ki ne sliši in zaradi tega tudi ne govori. Znano je, da je to razlago posredoval židovski verski filozof Maimonides. S tem je ugotovil odvisnost govora in sluha, kar so v Evropi spoznali dosti kasneje. Hipokrat (pri Grkih) je sicer poznal gluhorojene, ni pa povezoval gluhotu z nemostjo, ker je imel nemost za posledico neke napake jezika (kot organa). Tudi Aristotel je mislil tako. Da je nemost posledica gluhotu, je pri Grkih prvi ugotovil Aleksander Afrodizias, ki je s poskusi dokazal, da je govor odvisen od sluha. Podobno kot nekateri Grki tudi Rimljani niso pravilno tolmačili povezave med vzrokom gluhotu in nemosti. Gluhonemost so označevali kot bolezen. Za *gluh(oto)* so uporabljali izraz *surdus*, za *nem(ost)* pa *mutus*. Prirojeno gluhotu so imenovali še posebej z izrazoma *naturā* in *nativitate*. Niso pa bili v tem dosledni. Gluhega oziroma gluhonemega so označevali po karakterističnem znaku, to je, po nemosti, ne pa po gluhoti. Do razčiščenja pojmov in do opredelitve gluhosti in nemosti je pripomoglo šele odkritje novih elementov, npr. slušnih koščic in Evstahijeve cevi, čeprav je bila funkcionalna stran teh organov predmet dolgotrajnih razprav. Pomembno je tudi odkritje nevrologije, da ima človek dve vrsti živcev: čutne ali senzorne (menili so, da je zanje značilna mehka snov, ti prenašajo vtise) ter motorične (značilna zanje naj bi bila trda snov, motorični živci vzbujajo človeku gibe). Če je torej prekinjen senzorni slušni živec, to je mehki živec, pride do gluhotu; če pa se okvari motorni, toje trdi živec, nastopi nemost. Ob takih podmenah medicina ni mogla priti do resnice, da je nemost jasna in naravna posledica gluhotu, da je pogojena z gluhotu. Že v 16. stoletju pa je padogaška znanost dosegla prav lepe uspehe v vzgoji gluhih ter praktično dokazala vzročno zvezo med nemostjo in gluhotu.

Beseda *gluhonem* je zloženka, ki je nastala iz dveh samostojnih besed: *gluh* in *nem*. Besedo poznamo iz 18. stoletja; v rabo pa je prišla šele konec 18. stoletja. Od tedaj naprej je zelo pogosto rabljena (Caf, Janežič, Cigale, LZ itd.), tako tudi v strokovni surdopedagoški literaturi in v jezikoslovju: Wolfov slovar¹, Pleteršnik², Glonar³, SP 1962⁴, SSKJ 1970⁵ — Koprivnik⁶, Rudež⁷, Mazi⁸ (1933, 1937, 1941). Naš preprosti človek označuje človeka s pomanjkanjem sluha ali govora z izrazoma *gluh* ali *mutast*. Bolj izobraženi ljudje pa pravijo človeku, ki je *gluh*

¹ A. Wolfa — Nemško-slovenski slovar, Lj. 1860.

² Slovensko-nemški slovar A. Wolfa. Uredil M. Pleteršnik, Lj. 1894.

³ Dr. Joža Glonar: Slovar slovenskega jezika, Lj. 1940.

⁴ Slovenski pravopis, Lj. 1962.

⁵ Slovar slov. knjižnega jezika 1970 (I. del).

⁶ I. Koprivnik: Gluhomutec in nja obrazovanje, Maribor 1888.

⁷ A. Rudež: Gluhonemi, Gorica 1894.

⁸ V. Mazi: Usoda gluhoneme mladine, Lj. 1933. Pomoč gluhonemi mladini, Lj. 1937. Pomoč najbednejšim, Lj. 1941.

ali nem, da je gluhtonem. Navadno nihče ne razmišlja, kakšna je okvara oziroma stanje, ki ga označujejo omenjeni izrazi. Videti je, kakor da beseda »gluhtonem« pomeni obenem dve organski, med seboj odvisni hibi. Vendar je gluhost organski defekt, nemost pa njena posledica. Seveda pa nemost ni posledica vsake gluhosti. Nemost kot posledica gluhosti nastopa navadno le v dveh primerih: 1) v primeru prirojene gluhosti in 2) če je gluhost nastopila v zgodnji mladosti, v času govornega razvoja. Pravilno imenujemo navadno *gluhtonemega* gluhtonenega človeka, ki je popolnoma ali skoro docela oglušel, preden si je osvojil govor, pa je zaradi tega popolnoma ali v veliki meri ostal nem. Precej jasno je opredeljena razlika med *gluhtonemcem* in *gluščem*. Gluhtonem je v bistvu otrok ob vstopu v gluhtonemnico (šola za gluhe otroke), ko pa jo zapušča, je praviloma *glušec*, ker je vsaj zasilno odpravil *nemost* in se je usposobil za bodoče delo. Zato bi bilo tu potrebno neko razlikovanje⁹. Učitelj Vilko Mazi, znani logoped, pripoveduje, kako je med obema vojnama, ko se je ustanavljalo v Ljubljani Društvo gluhtonemih, del šolanih glušcev zahteval, naj se to društvo preimenuje v Društvo gluhih, ker je bilo v resnici v njem včlanjenih največ glušcev, ne pa gluhtonemih¹⁰. To društvo je namreč pogosto prirejalo tudi slušne gledališke predstave in tako javno pokazalo, da so v njem včlanjeni ljudje, ki so v bistvu že prešli nemost.

Poleg *gluhtonemosti* poznamo tudi *sluhtonemost*. Sluhtonemi so lahko otroci, ki so kljub temu, da slišijo, popolnoma ali v veliki meri nemi. Poznamo dve vrsti sluhtonemosti: motorično ali senzorno sluhtonemost. Pri motorični sluhtonemosti človek sliši in razume govor, ne more pa govoriti; pri senzorni pa je pomanjkljivo razumevanje govora. Sluhtonemost je funkcionalno obolenje brez anatomskih sprememb v govornem območju živčnega sistema. Tudi idiotske nemosti, duševne gluhosti ne moremo šteti v vrsto gluhtonemosti, kakor tudi ne k raznim afazijam, ki pa so, kot kaže, organske poškodbe in anomalije v govornem področju živčnega sistema.

Izraz gluhtonemnica, ki je danes opuščen, je bil večkrat deležen kritike, četudi se je beseda uporabljala od ustanovitve prvih zavodov za gluhe pri nas. Beseda je namreč dobeseden prevod nerodnega nemškega izraza Taubstummensbildungsanstalt. Pri nas bi bilo neprimerno šola za gluhe imenovati glušnica, saj tudi šole za slepe ne imenujemo slepnica, zato smo se odločili za naziv Zavod za gluho mladino. Ta naslov je na predlog učiteljskega kolektiva v l. 1950 tudi obveljal za nekdanjo (pol stoletja staro) ljubljansko gluhtonemnico. Toda naslov Zavod za gluho mladino se v Ljubljani ni dolgo obdržal. Že l. 1964 se je preimenoval v Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, največ zaradi razširjene dejavnosti ki je prejšnji naslov ni v celoti zajemal. S tem se je ljubljanski zavod izognil izrazu *gluhtonemnica* (po Wolfovem slovarju iz l. 1860 in Pleteršnikovem iz l. 1894 še izraz gluhomutnica, kot je bil v 19. st. še v navadi in ga oba slovarja navajata, *gluhomutec* za gluhtonemega človeka). Zloženki gluhtonem in sluhtonem sta nekoliko tuji duhu našega jezika, vendar ju zaradi točnosti opredelitve ne kaže preganjati. Oba izraza sta že dolgo v rabi. Izraz *mutast* pa kaže opuščati; je latinskega izvora, zanj imamo boljši izraz *nem*. Kazalo bi ohraniti le besedo *mutec* nasproti *nemec* (prim.: Aškerc, Mutec

⁹ V. Mazi: Usoda gluhtoneme mladine, Lj. 1933, str. 16.

¹⁰ Vilko Mazi: Pomoč najbednejšim, Lj. 1941, str. 13.

Osojski). Tako so se v 19. stol. uporabljali in se še v 20. stoletju uporabljajo: *gluh -a -o, gluhonem -a -o, gluhonemec -ka* (manj v rabi), *gluhonemi, gluhost, gluhonemost, gluhot, gluhotoba* (manj v rabi), *glušec, gluhak* (manj), *gluhoča* (manj v rabi); medtem pa so ob koncu 19. stoletja že skoro docela izpadli iz rabe *gluhomutec* in *gluhomutnica*, ki sta bila v rabi domala vse 19. stoletje (primer rabe: Cigale, Juridische politische Terminologie für slawischen Sprachen Oesterreich, Wien 1853; A. Wolfov nemško-slovenski slovar l. 1860, Slovensko-nemški slovar A. Wolfa, ur. Pleteršnik, Lj. 1894).

Zelo pogosto se uporablja samostalniško rabljen pridevnik *gluh* (gluh človek) ali pa *glušec*, manj ostale besede, ki opredeljujejo gluhega človeka.

Nasproti gluhemu je slišечи človek. Posamostalnični pridevnik *slišечи* (v pomenu: slišič človek) je veliko v rabi. Zadnji čas se je precej krepko uveljavila druga beseda, bolj splošen izraz *polnočutni* (polnočuten človek — tisti, ki ima normalno razvita vsa čutila). Seveda se je takoj uveljavil tudi antitetični izraz *nepolnočutni* (nepolnočuten človek). Tako najdemo v strokovni defektološki literaturi tudi izraze kot *šola za nepolnočutne otroke, nepolnočuten otrok*, seveda gledano z vidika prizadetosti. Pri delu z gluhi pogosto uporabljamo glagola *odgledovati, odgledovanje*. Glagol je dobeseden prevod (kalk) nemških besed *absehen* in *das Absehen*; glagola SP nima. Tudi gluhi razumeva glasovni govor, toda ne s pomočjo sluha, temveč s pomočjo vida, ko opazuje ustne slike glasov, besed, pa tudi stavkov. Te slike družijo v vidne celote ter jih skuša asociirati z drugimi predstavami v določene pojme. Zato pravimo v strokovni terminologiji, da gluhi *odgleduje* govor z ust. V srbohrvaščini temu pravijo *ščitovanje*, v slovaščini *odeziranje*, v poljščini *poznavanie govora* ter v ruščini *ščitanie s gub* — torej branje z ustnic.

Dasi je beseda *odgledovanje* v naši strokovni literaturi še dokaj pogosta, bi jo kazalo vendarle zamenjati z *branjem z ustnic*, ker zveni bolj domače in v bistvu natančno zadene pomen.

Nanizanih je bilo le nekaj pripomb v zvezi z rabo nekaterih izrazov na območju slušne in govorne prizadetosti. Upamo, da bo čut za pravilno rabo posameznih besed na tem področju znatno prispeval k temu, kaj zavreči in kaj sprejeti.

Jože Šifrer

Študijska knjižnica v Kranju

SLAVISTIČNA EKSKURZIJA PO ŠKOFJELOŠKEM PODROČJU

Poljanska dolina

Iz Škofje Loke gremo po Poljanski cesti proti jugozahodu in že je pred nami Poljanska dolina. Asfaltirana cesta pelje do Žirov, ki zaključujejo to dolino in so od Škofje Loke oddaljeni 30 kilometrov. Iz doline tu pa tam vodijo ozke